

"Çağdaş" Kent-"Çağdaş" Konut: Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülen Yaşam Alanları

Bediz Yılmaz

Yrd. Doç. Dr.
Mersin Üniversitesi
İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
E-posta: bediz@mersin.edu.tr

Özet: TOKİ'nin kentsel dönüşümü meşru kılmaya dair gayretlerindeki en fazla göze batan unsur "çağdaşlık" söylemidir. TOKİ'nin hemen her türlü belgesinde ve söylevinde önemli bir yer tutan "çağdaş" teriminin Avrupa dillerindeki karşılıkları göz önünde bulundurulduğunda bir muğlaklık taşıdığını düşünüyoruz. TOKİ zihniyetindeki çağdaş, modernin karşılığı olarak kullanılıyor, fakat modern olan aslında, bugün artık çağcıl (contemporary-zamandaş) olan değildir. Daha açık bir ifadeyle, TOKİ'nin modern dediği konutların ve bu konutlarla yaratmayı düşündüğü modern kentlerin aslında kesinlikle çağcıl konutlar/kentler değil, 70'lerden itibaren Batı dünyasının ciddi anlamda sorguladığı ve önemli ölçüde de yıktığı, modernizm akımı çerçevesinde inşa edilen modern konut tipine karşılık geldiğini iddia ediyoruz. En çağcıl olanı yaptığı iddiasıyla ortaya çıkan bu kurumun aslında dünyada artık yanlışlığı anlaşılan bir toplu konut yöntemini yeniden ürettiğini görüyoruz.

Anahtar Kelimeler: TOKİ, kentsel dönüşüm, modern kent, modern konut, barınma hakkı

"Modern" City-"Modern" Housing: Urban Renewal and the Renewed Living Spaces

Abstract: What attracts attention in the efforts of the Mass Housing Agency to legitimize the urban renewal projects is the discourse of "modernity". We think that the word "modernity" in Turkish that holds a primordial place in the documents of the MHA is an ambiguous concept when we think of its meaning in European languages. We argue that what is meant by "modern" is not "contemporary", although the MHA uses the term in that sense. To put it clearly, the modern housing and the modern city in the MHA's vision do not correspond to contemporary housing/city, on the contrary, they correspond to the housing that was built along with the modern architectural movement following the Second World War in the Western countries and that were questioned and torn down with the 70s. Therefore, MHA reproduces a mass housing method that is infamous with its fallacy.

Keywords: Mass housing agency, urban renewal, modern city, modern housing, right to shelter

Yılmaz, B., 2009, ""Çağdaş" Kent-"Çağdaş" Konut: Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülen Yaşam Alanları", *Toplum ve Demokrasi*, 3 (5), Ocak-Nisan, s. 151-160.

"Yerleşim bir hizmet veya meta değildir. Yerleşim bir özerkliktir: bir araya gelme özgürlüğüdür, gerçek hak sahiplerinin -halkın- karar verme özgürlüğüdür."

Jean Robert

Bu yazıda, başlıca sosyal haklardan biri olduğu halde, özellikle Türkiye gibi anayasasında ilkesel olarak sosyal devlet olduğunu vurgulayan ancak hiçbir zaman tam anlamıyla buna uygun nitelikler geliştirememiş ülkelerde hep ikinci plana itilen "barınma hakkı" ele alınacaktır. Barınma hakkı gerek sağlıklı kentsel gelişme gerekse bütünleşmiş bir toplumsal doku için merkezi öneme sahip temel bir insan hakkıdır. Barınma hakkı kentlerde yaşayan insanlara ilişkin tekil bir talep olmanın ötesine geçerek kentsel yaşama ilişkin bütüncül taleplerin bir parçası olan *kent hakkı* (Henri Lefebvre-*le droit à la ville*) çerçevesinde değerlendirilmelidir. Kent hakkı, halkın kentsel alandaki bütün kullanım ve hizmetler üzerinde söz sahibi olmasını ve eşit bir şekilde faydalanmasını gerekli kılar ve 21. yüzyılda kentlerde insan onuruna uygun bir yaşamın tesis edilmesini sağlayacak bir anlayış değişikliğini gündeme getirir. Sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama hakkının tüm yurttaşların erişebileceği temel bir hak olması gerekliliğine rağmen Türkiye'de 1980'lerde başlayan, 2000'lerden beri de hızını alabildiğine arttıran eğilim, kentlerimizin rant odaklı bir gelişme anlayışına terk edilmesi ve kentsel dönüşüm uygulamalarının da bu bağlamda önemli bir araç oluşturmasıdır. Bu eğilim neticesinde kentsel gelişimde karar alıcılar ekonomik olarak güçlü belli bir çevrenin çıkarları doğrultusunda hareket ediyor ve kentleşmede bütüncül anlayış terk edilerek toplumun geniş kesimlerinin uzun vadeli çıkarlarına yönelik ve sürdürülebilir bir mekânsal, toplumsal ve ekonomik bir yapı oluşturulmasının gerekliliği göz ardı ediliyor (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu, 2009).

Bu yazıda, kent hakkına dair tartışmamızı, dünyadaki örnekleri oldukça eskilere uzanan ve son dönemde Türkiye gündemine de hızlı bir giriş yapan kentsel dönüşüm uygulamalarıyla bağlantılandırarak yapacağız. Şunu belirtmeye özellikle ihtiyaç duyuyoruz ki bu yazıdaki esas amacımız birtakım cevaplar vermektense ziyade bir sosyal hak olarak konutun yaşadığı dönüşüme dair önemli olduğunu düşündüğümüz bazı sorular sormak ve daha ileri bir araştırmanın ilk adımlarını atmaktır.

İlksöz: TOKİ'nin Modernlik Söylemi

TOKİ'nin ve bu kurumun içinde gelişip serpildiği ideolojik yapının kentsel dönüşümü meşru kılmaya dair gayretlerindeki en fazla göze batan unsur "çağdaşlık" söylemidir. Gerek TOKİ Başkanı'nın gerekse diğer yetkililerinin kentsel dönüşüm yapılan veya yapılacak olan yerlerdeki konuşmalarında bunu rahatlıkla izlemek mümkündür. Örneğin henüz

gecekondu dönüşüm uygulamasına sahne olmamış olan Mersin'de "nihayet geliyoruz, siz istediniz biz geldik" sloganlarıyla kentin üç mahallesinde bu uygulamaları başlatma amacıyla bir ön toplantı yapan üst düzey TOKİ temsilcisi buralardaki yaşamı *çağdışı* olarak nitelendirerek "bugün hala evinin yanında affedersiniz ahır olan evler olduğunu görmekten ben utanıyorum" demiştir.¹ TOKİ tarafından üretilip piyasaya sunulan konutlara dair de bir sunum yaparak Türkiye'deki farklı örnekleri sergilemiş ve sürekli olarak ne kadar çağdaş/modern konutlar ürettiklerini vurgulamıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin aylık olarak yayınladığı *İstanbul Bülteni*'ni inceleyen Şükrü Aslan'ın (2008: 83, 84, 86) yazısında bu yayında yapılan modernlik vurgusunu gözlemlemek mümkün. Bülten'de, sürekli olarak İstanbul'un gecekonduculardan temizlenerek "uygar kent" olmaya doğru ilerlediği, bu bağlama kent sakinlerinin de "uygar kentli" oldukları vurgulanıyor; gecekondu temizleme faaliyetleri neticesinde kentin nasıl "modern bir kent görünümüne kavuştuğu" ifade ediliyor. O halde, bugün gördüğümüz şekliyle, konut ve kent konularında "çağdaş" kavramıyla ifade edilen nasıl bir çağdaşlıktır?

Çağdaş Kent-Çağdaş Konut: "Modern" Ne Demek?

Kentsel dönüşümün Türkiye'deki müteahhitliğini yapan TOKİ'nin hemen her türlü belgesinde ve söylevinde önemli bir yer tutan "çağdaş" teriminin Avrupa dillerindeki karşılıkları göz önünde bulundurulduğunda bir muğlaklık taşıdığını düşünüyoruz. TOKİ zihniyetindeki *çağdaş*, modernin karşılığı olarak kullanılıyor, fakat *modern* olan aslında, bugün artık *çağcıl* (*contemporary*-zamandaş) olan değildir. Daha açık bir ifadeyle, TOKİ'nin *modern* dediği konutların ve bu konutlarla yaratmayı düşündüğü *modern* kentlerin aslında kesinlikle çağcıl konutlar/kentler değil, 70'lerden itibaren Batı dünyasının ciddi anlamda sorguladığı ve önemli ölçüde de yıktığı, modernizm akımı çerçevesinde inşa edilen modern konut tipine karşılık geldiğini iddia ediyoruz.

TOKİ'nin 21. yüzyıl Türkiyesi'nde inşa ettiği konutlar ile 20. Yüzyıl ortalarında Batı Avrupa'da inşa edilenler arasında bir özdeşlik kurarken, bu ikisinin hayata geçirildiği iktisadi yapılar arasındaki zıtlığı gözden kaçırdığımız düşünülmesin. Avrupa'daki siteler, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda gelişmiş ülkelerde hakim hale gelen Keynesci birikim döneminde ortaya çıkmış olup, o dönemin özelliği gereği emekçi sınıfının elde ettiği muazzam sosyo-ekonomik hak kazanımlarının bir parçası niteliğindedir. Sosyal konut üretimi devletin merkezi rol oynadığı bir sosyal politika alanıydı ve sermaye birikiminin hızlı bir artış gösterdiği bir dönemde, emekçi sınıf lehine uygulamalarda bulunan sosyal devletin en güçlü olduğu bir zamanda, birikimin yöneldiği temel alandı. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde ise aynı dönem, devletin sermaye birikimi sıkıntısı içerisinde hem sanayileşme hem de

¹ Kentsel Dönüşüm Bilgilendirme Toplantısı, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, 28/05/2008.

kentleşme hamleleri yapmaya çalıştığı bir döneme işaret ediyor, sosyal konuta ayrılacak kaynak olmadığı için kamusal arazilerde filizlenen gecekondular sosyal konut rolünü üstlenebiliyordu. O dönemde Avrupa'da modernist çizgide inşa edilen sitelerin sorun odakları haline gelmesi de, Avrupa'nın sanayi sonrası neoliberal dönemde keynesçi refah devleti kazanımlarını artık finanse edemediği bir ortamda, işçilerin eski güzel günlerinin geride kaldığı, "kızıl banliyöler" in hızla işsizlikle özdeşleşen göçmen yerleşimlerine dönüşmesiyle olmuştur. TOKİ'nin ortaya çıktığı günümüz Türkiye'sinde ise kentsel dönüşüm projeleriyle üretilen konutlar ve diğer yapılar -her ne kadar zaman zaman o şekilde sunulsa da- sosyal devletin gereği olarak vatandaşa sağladığı bir sosyal hak olarak üretilmemekte, kentsel mekânın rant değerini dolaşıma sokma, maksimize etme ve yapıyı çevreyi yıkıp yeniden yaparak sermayeye hizmet eder hale sokma şeklindeki saf neoliberal amaçlara hizmet etmektedir. Şekilsel anlamda TOKİ'nin neden geçmişte kalmış bir modeli uyguladığı sorusunun cevabı ise Türkiye'nin geç kapitalistleşme, refah devletine dönüşmemiş ithal ikameci kalkınma modeli ve sosyo-mekansal açıdan eşitsiz modernleşme serüveninde yatmaktadır.

Türkçe'de modern kelimesinin hem modernizme özgü olan anlamına gelen, hem de çağcıl olana işaret eden bir anlam içermesi, TOKİ'nin yaptıkları ve söyledikleriyle birlikte düşünüldüğünde, kentlerimiz açısından talihsiz bir durum ortaya çıkıyor. En çağcıl olanı yaptığı iddiasıyla ortaya çıkan bu kurumun aslında dünyada artık yanlışlığı anlaşılan bir toplu konut yöntemini yeniden ürettiğini görüyoruz. Böyle bir yöntemin aynen tekrarlanması, oralarda yaşanan sorunları da kaçınılmaz olarak yeniden üretecektir. En son 2005 yılında Fransa'nın başta Paris olmak üzere pek çok kentinde patlak veren kentsel ayaklanmalar, başka unsurların yanı sıra böylesi "modern" kentler yaratma iddiasının da nasıl iflas ettiğini gözler önüne sermiştir.²

Geçmiş 19. yüzyılda Paris'te Baron Haussman tarafından gerçekleştirilen kentsel yenileme faaliyetlerine kadar giden kentsel sıhhileştirme operasyonları ile ilgili olarak Dirk Schubert (1996: 59), Batılı refah toplumlarında bu tür operasyonların 19. yüzyılın başlarında ilk ortaya çıktıkları zamanlarda "kenar mahallelerden yayılacak hastalıklardan, salgınlardan, ayaklanmalardan ve hatta devrimlerden" korkulduğunu belirtiyor. Bu korkulara karşı yapılan o gün neyse, bugün de aynı: "farklı zamansallıkların aynı düzleme getirilmesi, geleneksel kalıntıların tasfiye edilmesi ve güncel taleplerle uyum sağlanması" (a.g.e.). "Modern olmayan" kentsel unsurların (ki zaman zaman "ur" olarak tasvir edilirler) temizlenmesi iki boyutu içeriyor: "modern" olmayan konutların (gecekondular) yanısıra, bu konut bölgelerinde hakim olan geleneksel sosyal yapıların da tasfiyesi. Bu durum, Türkiye'de köyden kente göç sürecinin en başından bu yana konuya ilişkin bakış açısına damgasını vuran yaklaşımı da açık ediyor: kentleşmenin başarılı bir süreç olması ancak kentlileşmenin de sağlanmasıyla mümkündür. Nitekim Schubert (2008) de, "modernleştirme genellikle davranışlara ve

² Bu konuda daha kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Yılmaz (2006).

koşullara müdahaleyi de hedeflemiştir" derken bunu vurguluyor. Modern kent tahayyülü içerisinde bu görüntüye uyum sağlayamayacak olan geleneksel ve yoksul kesimlere ancak mekânlarla beraber kendileri de dönüşmeyi kabul ettikleri -ve tabii bu dönüşümü finanse edebildikleri- ölçüde yer vardır.

20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve ABD'de ortaya çıkan "yenileme" akımı, Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan hızlı kentleşmenin yol açtığı sağlıksız kentsel dokunun yenilenmesine; bu konuda verilen ilk fikirsiz ürünler de bir tür kentsel ütopya ortamı yaratılmasına dayanıyordu. Tasarlanan mekânlar, yaratılmak istenen daha özgür, daha eşitlikçi, doğayla daha uyumlu, kısaca ideal toplumların gerçekleşmesi için birer önkoşul gibi algılanıyor; bu anlamda mekâna özel bir vurgu yapılıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Keynesyen refah devleti döneminde ise kentlerin daha sağlıklı kılınması çabası devam etmiş fakat öncekinden farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Artık kentsel yenileme çalışmaları eski kentsel dokunun sağlıksız olduğu iddiasıyla yıkılarak buralarda oturanların (ki çoğu zaman emekçi sınıflardır) inşa edilen yeni yerleşim alanlarına (ki çoğu zaman devasa beton bloklardır) yerleştirilmesine dayanmaktadır. Böylelikle, kent içindeki köhnemiş alanlar tasfiye edilerek kent çeperlerinde sosyal donatıları da olan toplu konut alanları oluşturulmuş, bunlar emekçi kesimlere sosyal konut uygulamalarıyla devredilmiştir. Yık-yap modeline dayalı olan bu modernist planlama anlayışı "kentlerin eski mahallelerindeki sağlıklı toplumların sosyal dokusunun bozulması ve zorunlu yeniden yerleştirmenin yüksek psikolojik maliyetleri" gibi pek çok sebepten dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. (Carmon, 1997'den aktaran Kütük-İnce, 2006: 28).

Fransa'da da aynı modernist planlamacılığın etkileri görülüyor; dahası Fransız modernist düşüncenin dünyanın her tarafında etkili olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Modern kentin tasarlanması dendiğinde akla gelen ilk isim Fransız mimar/şehir plancısı Le Corbusier, çizdiği gerek mimari gerekse kentsel tasarımlar ve CIAM³ bünyesinde kaleme aldığı Atina Anlaşması'nda dile getirilen ilkelerle, modernizmin -ve fonksiyonalizmin- sadece mimaride değil, şehir planlarında da hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Çeşitli Avrupa ve Amerikan şehirlerinde yapılan araştırmanın ortaya koyduğu olumsuz gidişata son vermek amacıyla hazırlanan Atina Anlaşması'na göre kentleşme akılcı olmalı, yükseklik öne çıkarılmalı ve kentsel işlevler birbirinden ayrılmalıdır. Bu anlaşmanın daha sonraki mimari/şehirçilik alanlarında temel referans oluşturmuş olan kimi yasaları şunlardır (Le Corbusier, 2009 [1941]):

"Herkesin, maddi durumuna bağlı olmaksızın, belli bir refaha ulaşmasını sağlamak, sıkı bir şehir mevzuatı ile, tüm ailelerin ışıktan, havadan ve mekândan yoksun bırakılmalarını tamamen önlemek gerekir." (14. Yasa)

³ *Congrès International d'Architecture Moderne* (Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi) (1933)

"Bundan böyle, konutlarla trafiği birbirinden tamamen ayrı bölgelere yerleştirmek gerekecektir." (16. Yasa)

"Yalnızca birbirinden uzakta inşa edilmiş yüksek yapılar geniş yeşil alanların oluşmasına ve arazinin kurtarılmasına olanak verir." (29. Yasa)

"Şehirciliğin anahtarları bu dört işlevde gizlidir: oturmak, çalışmak, dinlenmek, dolaşmak" (77. Yasa)

"Planlama, bu dört anahtar işleve ayrılmış bölümlerin her birinin yapısını belirleyecek ve her birinin şehrin bütünü içinde nasıl yer alması gerektiğine karar verecektir." (78. Yasa)

"Şehircilik iki boyutlu değil, üç boyutlu bir bilimdir. Yükseklik öğesinin kullanılmasıyla ortaya çıkan yeşil alanlardan faydalanılacak[tır]." (82. Yasa)

Bu ilkeler ışığında Fransa'da geniş çaplı bir modernleştirme hareketi başlayarak, kentin merkezi kısımlarında yer alan ve sağlıklı olarak addedilen konutlar yıkılmış, buralarda ikamet edenler şehrin dış kesimlerinde (banliyö) inşa edilen konutlara yerleştirilmiştir. Le Corbusier'nin bütüncül modern kent planlaması, insanlara daha fazla ışık, daha fazla hava, daha fazla yeşil alan verme şiarıyla ortaya çıkmıştı; ancak elde edilen sonuç amaçlanandan farklı oldu. Le Corbusier başta olmak üzere tüm modernist şehirciliğe savaş açan Jane Jacobs'ın ifade ettiği gibi, bu akım aslında kaldırımı, sokağı, kısacası yaşayan, devinen kentin dinamizmini öldürdü (Jacobs, 1992 [1961]; Scott, 2008: 207-228). Kentin dışındaki geniş arazilerde, "hiçbiryerin ortasında" (daha kötüsü otoyol ağlarının ortasında) inşa edilmiş olan gökdelenimsi konut sitelerinde sözümona her şey düşünülmüştü; ama insanlar bomboş parklara gitmediler, ortak alanlara çıkıp sohbet etmediler, ıssız yollarda yürümediler; çocuklar zamanla işsiz gençlerin mesken tuttuğu top sahalarına gidip oynamaktan çekinir oldular ve bütün boş alanlar korku salan mekânlara dönüştü. Bu sitelerde oturmak hem kendi başına kötü bir deneyim haline geldi, hem de oturanların damgalanmasına neden oldu.⁴ Fransız kentleşme yazınında, banliyölerin sakinlerini nasıl yaftaladığı ve içinden çıkılmaz bir ayrışma/dışlanma/şiddet sarmalına soktuğu sıklıkla dile getirilmiştir.⁵

İşte TOKİ başkanı Erdoğan Bayraktar'ın (2006: 224) "Günün modern şehircilik anlayışı gecekondular mahallelerini değil, uydukentleri işaret etmektedir" ifadesinde belirttiği uydukentler bugün Avrupa ülkelerinde

⁴ Nitekim, kalkınma üzerine yazan Sachs şöyle der: "[Böylesi] kentsel, ekonomik-politik ölçüt paketleri, 'gelişme' ya da 'modernizasyon' olarak nitelendiriliyor. Bu sloganlar altında hareket eden bizler, şimdi bunların acı veren kişisel, toplumsal, kültürel ve ekolojik maliyetlerini öğreniyoruz." (Aktaran, Robert, 1999: 29).

⁵ Elbette mekânın tek ve mutlak suçlu gibi algılanması doğru değildir. Banliyölerde yaratılan sorunlar, ekonomik ve toplumsal sorunlar yumağının mekândaki yansımalarıdır aynı zamanda. Bu nedenle çözüm de sadece mekânsal düzenlemelerde gizli değildir; bu sorunları yaratan ekonomik (neoliberal kapitalizmin yarattığı işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik vb.) ve toplumsal (sosyal ayrışma, göçmenlere ve yoksullara yönelik dışlama, sosyal dayanışmanın azalması vb.) faktörlerin halli gerekir. Bununla birlikte, mercek altına alınan devasa toplu konut sitelerinin mekânsal yapısının (yükseklik, boşluk, uzaklık, insan ölçeğinde olmama, izolasyon vb.) sosyo-ekonomik sorunlar üzerinde katmerleştirici bir etkisi olduğu ve çözümünü olanaksız kıldığını da belirtmek gerekir.

toplumsal entegrasyon anlamında en büyük sorun odaklarından birini oluşturan bahsettiğimiz türden konut alanlarıdır.⁶ Ancak, Avrupa ülkelerinde, modernist kentsel politikalar aracılığıyla kentsel mekânı ve konut alanlarını düzenlemenin nasıl sosyal yıkımlar yarattığı epeydir anlaşılmış durumda. 1980'lerden beri bu ülkeler ya bu konut alanlarındaki en sorunlu binaları yıkararak, ya da oralarda yeni sosyal alanlar yaratacak şekilde mimari düzenlemelere giderek ve sosyal uygulamaları teşvik ederek bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Yeni yapılan sosyal konut alanlarında ise eğilim yüksek binalardan mümkün olduğunca kaçınarak insani ölçeğe sahip, müstakil ve bahçeli konut alanları yaratmak, bu yeni konut alanlarını da şehir merkezinden fazla kopuk olmayacak bir yere konumlandırmak yönündedir.⁷ Ülkemizde, üst sınıfa hitap eden sitelerin ürünlerini pazarlarken öne çıkardıkları noktalar da bu gerçeğin altını çizer: doğayla iç içe bir hayat, kendi sebze-meyveni yetiştirip yeme imkanı, bir nevi (tabii yapay) çiftlik hayatı (atlar, kümesler...), fazla yüksek olmayan bahçeli yapılar, köy meydanı havası... hepsi de zenginlerin artık "modern" konutun ötesinde bir hayat tarzı istediklerini gösteriyor.

Kentsel Dönüşümün Dönüştürdüğü Yaşam Alanları Daha "Çağdaş"!

"Sizleri bu yaşamayı zor yerlerden, gecekondulardan alıp, 'modern konutlara' yerleştireceğiz... Rahat edeceksiniz' deyip, adını da dünden koydukları "Kentsel Dönüşüm" projesini halkın önüne sundular." *Birgün* (27/04/2008) Kentsel Dönüşüm Projeleriyle, kent yoksulları daha konforlu (sürekli sıcak-soğuk su, ısıtma tesisatı, daha geniş mekânlar, sosyal donatılar, asfalt yollar...) bir çevrede yaşama olanağını bulmakla birlikte, gecekondularının yıkılması sonucunda mahalle içinde yıllar boyunca geliştirdikleri dayanışma örüntüleri ve destek mekanizmalarını kaybetmektedirler. Ancak gecekonduların büyük bir kısmında böyle bir çevrede yaşamayı sürdürmek için gereken ekonomik alt yapı yoktur; zira çoğu asgari ücretle ve geçici ve güvencesiz işlerde çalışmakta ve kendisine verilen dairenin sabit giderlerini karşılayacak ekonomik güce sahip bulunmamaktadır. Gecekonduların nüfusu, ekonomik olarak düşük gelire sahip olsa dahi parasal ilişkilerin dışında kalan bir şekilde ucuz bir yaşantıyı sürdürebilmektedir: sobalarda gerekirse ağaç dalları, tahta parçalarını, hatta eski eşyalar yakılabilmesi, bahçede yetiştirilen sebze ve meyvenin

⁶ GEO dergisi için "Anadolu'nun yeni çehresi" başlıklı makaleyi kaleme alan Malte Henk de aynı görüşte: "TOKİ yerleşimleri birer harikalar diyarı mı? Yoksa anonim, yalıtılmış bir ortak yaşam biçimi yarattıkları için Batı Avrupa'da çoktandır şehir plancılığı felaketi olarak kabul edilen banliyö kalelerinin kötü kopyalarından mı ibaretler?" (Henk, 2009).

⁷ Nitekim, sürdürülebilirlik, hakkaniyet, bütünleşme gibi ilkeler ışığında gelişen en yeni şehircilik anlayışı olan *Compact city* (Yoğun kent) kavramıyla, kentlerin çok geniş bir alana yayılmasına karşı, daha yoğun bir gelişme göstermesi, böylelikle ulaşım, altyapı ve kentsel hizmetler açısından maliyet tasarrufunun yanı sıra toplumsal ve mekânsal ayrışmanın da önlenmesi savunulur. Bu tür kentlerde insanlar iş imkanlarına daha kolay erişebilecek; yoğun kentsel yaşam sayesinde ayrışma önlenecek, suçluluk azalacaktır. Ancak "yoğun kent" anlayışı yeşil alanlara erişimi kısıtladığı yönünde eleştiriler almıştır (Burton, 2000: 1970).

tüketilmesi, tandır ekmeğiyle ekmeğe para vermektan kurtulunması, mahalle bakkalından veresiye alınarak, düzenli ve sürekli bir gelire dayanmayan aile bütçesi ayarlanabilmesi bunlara birkaç örnektir. Oysa Kentsel Dönüşüm Projeleriyle (KDP) taşındıkları mekânlarda yaşamın idamesi için sürekli ve belli bir düzeyin üzerinde gelir gerekmektedir: doğal gaz, aidat, market alışverişi vb. Aidatın düzenli toplanmadığı durumlarda ise konut çevresinin bakımsız ve eskiyen bir 'çok katlı çöküntü alanı' haline dönüşmesi söz konusudur. (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu, 2009). Ayrıca, bu projelerde en büyük sorun daire sahibi olmak için uzun vadeli borçlanma durumunda ortaya çıkmaktadır. Çoğu asgari ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan bu ailelerin 15-20 yıl gibi uzun bir süre her ay gelirlerinden yüklüce bir miktarı daire borcu için ayırmaları zordur. Ayrıca KDP'nin kent merkezinden uzak yerlere yapılması sonucunda kente ve hizmetlere ulaşım zorlaşmakta, bu da söz konusu yerleşimlerin kentten dışlanan insanların var olduğu, suça açık bölgelere dönüşmesi tehlikesini yaratmaktadır. (Erman ve Türkyılmaz, 2008)

20. yüzyılın da ötesinde, 21. yüzyıla damgasını vuran "sürdürülebilir kentler" ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde önemi daha fazla anlaşılan "gıda güvenliği" gibi kavramlar çerçevesinde düşünüldüğünde, gecekondular bölgelerinde yaratılan yaşam alanlarının TOKİ'nin öne sürdüğünden çok daha "çağdaş" mekânlar olduğu anlaşılıyor. TOKİ bir yandan aslında çağdaş olmayan "modern" konutlar üretirken, diğer yandan da, dönüştürdüğü konut alanlarında gerçek anlamda çağcıl olan unsurları da tamamen yok ediyor. Bu bağlamda, konut ve kent sözkonusu olduğunda çağdaşlığın ne olduğuna dair şu tanımlamayı öneriyoruz: kentte yaşayanların hakça bir şekilde kentin imkanlarından yararlanabileceği, sürdürülebilir ve yaşanabilir konutların ve kentlerin üretilmesi.

Buradan hareketle şu önermeyi dile getirmek mümkün: Eğer 20. yüzyıl bireyselleşmenin zaferinin çağı idiyse, 21. yüzyılın artık dayanışmanın zaferini ilan ettiği çağ olması gerekir; zira toplumsal ve ekonomik hiçbir sorunun çözümüne daha fazla bireyselleşmeyle ulaşamadığımız, ekolojik felakete de yine bireyselleşme ideolojisi nedeniyle sürüklendiğimiz ortada. Kentsellik açısından düşünüldüğünde dayanışma olgusuna dair çok çeşitli ve çelişkili gözlemler yapılabilir. Bir yanda, dünyanın gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerindeki sınıfsal ayrışmalara paralel ekonomik ayrışmalara sosyo-mekânsal ayrışmanın başdöndürücü bir hızla arttığını, bu artışta bireylerarası rekabetten beslenen kentlerarası rekabetin önemli bir itici güç olduğunu gözlemlerken, diğer yanda da dayanışmaya dair umut verici örnekler görebiliyoruz. İlk olguya dair örnekler her yerde karşımıza çıkıyor; ikincisine eğilecek olursak, Kentler ve Yerel Yönetimler Birliği (UCLG) Toplumsal İçerme ve Katılımcı Demokrasi Komitesi ile Londra Üniversite Koleji işbirliğiyle hazırlanan *Toplumsal İçerme için Yaratıcı Siyasalar* başlıklı raporda (2007), kentlerde toplumsal dayanışmanın sağlanmasında kolektif sosyal donatıların önemine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Toplumsal içerme gibi netameli bir sosyal politika alanındaki en iyi uygulamaları değerlendiren bu inceleme,

dünyanın pek çok farklı ülkesinde bu alanda en başarılı olan siyasalar arasında yerel katılımı ve mahalle dayanışmasıyla oluşturulmuş olanları ön plana çıkarır, zira sosyal dışlanmayla mücadelede en başarılı yöntem toplumsal dayanışmanın -unutulan/unutturulan- ruhunun yeniden canlandırılmasıdır.

Sonsöz: TOKİ ve Barınma Hakkı

Yazımızın başlangıcındaki önermede kentlerin rant odaklı bir gelişim anlayışına terk edildiğini ve kentsel dönüşüm uygulamalarının bunda en önemli araçlar olduğunu iddia etmiştik. Barınma hakkıyla bağlantılı olarak düşünce olursak, 1950'lerden itibaren oluşan gecekondu geleneğinin, özellikle 1980'lere kadar olan dönemde, sosyal devletin eksikli faaliyet gösterdiği bir yapıda, yoksullar açısından barınma hakkını hayata geçiren en önemli uygulama olduğunu söylemek mümkün. Bahsi geçen dönemde gecekondu kullanım değeri odaklı olarak yapılmış, yapıcı-kullanıcı özdeşliği korunmuş, yapımda dayanışmacı unsurlar önplanda olmuştur. 1980'lerden itibaren ise tedrici olarak bütün bu özellikler yitirilmiş, gecekondu bölgelerinde değişim değeri odağa oturmaya başlamış, rant arayışı ortaya çıkmış, kiracı oranları artmış, imcece usulü inşaat azalmıştır. 2000'lerden itibaren ise bu süreç daha büyük aktörlerin de devreye girmesiyle ivme kazanmış ve artık enformel kentleşme formelleşmeye, bunu da büyük sermaye aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. İşte tam da bu noktada artık yoksulların barınma hakkı tamamıyla ellerinden alınmaktadır; zira formelleşen, "modernleşen", "güzelleştirilen" kentlerde onlara ve çağdışı edimlerine yer yoktur, işgal ettikleri değerli kent arazilerini de acilen terk etmeleri gerekmektedir.

Sınıfsal olarak toplumun en altlarındaki kesimlerin toplumsal ve mekânsal olarak bu şekilde dışlanmaya başladığı bir durumda, bunun toplumsal sonuçlarının çok ağır olabileceğini görmemek için kör olmak gerekiyor; zira, sosyal politikanın başat meselesi olan -olması gereken- toplumsal adalet ve bütünleşme açısından barınma hakkı ve sağlıklı bir kentsel mekânda yaşama hakkı merkezi öneme sahip haklardır ve diğer sosyal haklara erişimi de önemli ölçüde belirleme gücüne sahiptirler (çalışma imkanlarına, sosyal ve kültürel donatılara, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim vb.). Sermayenin, kentsel yapıyı çevreyi kendi çıkarları doğrultusunda, yıkarak yeniden yapılandırıldığı bu dönüşüm döneminde, barınma hakkının temel bir insan hakkı olarak savunulması gerekmektedir. Kapitalist dünyada bugün hakim olan aynılaştırılmış, parçalanmış, ekonomik ranta indirgenmiş mekândan Lefebvre'in (2000) tasarladığı "farklılıkların mekânı"na geçme hedefi doğrultusunda, yaşanan her türlü yoksulluk/yoksunluğa rağmen insan ilişkileri anlamında büyük bir zenginlik barındıran gecekonduların kentsel dönüşüm adı altında temizlenerek tektipleştirilmesi karşımızdaki en büyük tehdidi oluşturuyor.

Kaynakça

- Akkar, M., 2006, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", *Planlama*, 36 (2), s. 29-38.
- Aslan, Ş., 2006, "Yıkılmayı Bekleyen Gecekondu: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesi Bir Konut Bölgesi!", *Planlama*, 36 (2), s. 103-109.
- , 2008, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınlarında Kentsel Dönüşüm Vurgusu ve Gecekonduya Yönelik Dışlayıcı Dilin İnşası", *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, Eylül-Ekim, s. 79-87.
- Bartu Candan, A. & Kolluoğlu, B., 2008, "Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in İstanbul", *New Perspectives on Turkey*, 39 (Güz), s. 5-46.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, "Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu", *Kentleşme Şûrası*.
- Bayraktar, E., 2006, *Gecekondu ve Kentsel Yenileme*, Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Birgün* (27/04/2008) "Sadece Barınma Hakkı İçin".
- Buğra, A., 2008, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim, İstanbul.
- Burton, E., 2000, "The Compact City: Just or Just Compact? A Preliminary Analysis", *Urban Studies*, 37 (11), s. 1969-2007.
- Development Planning Unit (DPU/UCL), Committee on Social Inclusion and Participatory Democracy (CSIPD/UCLG) (2007) *Innovative Policies For Social Inclusion*, Londra.
- Erman, T. & Türkyılmaz, S., 2008, "Neighborhood Effects and Women's Agency Regarding Poverty and Patriarchy in a Turkish Slum", *Environment and Planning A*, 40 (7), s. 1760-1766.
- Gündoğdu, İ., 2008, "'Kentsel dönüşüm' ve TOKİ: 'Yeniden Dağıtımçı' Kentsel Siyasalardan Birikim Amaçlı 'Otoriter-Devletçi' Kentleşmeye Geçiş", *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, Sayı: 499, Eylül-Ekim, s. 70-78.
- Harvey, D., 1996, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (çev.) Morali, M., Metis, İstanbul.
- Henk, M., 2009, "Anadolu'nun Yeni Çehresi", *GEO*, Mayıs, s. 44-60.
- Jacobs, J., 1992, [1961] *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage Books, New York.
- Kütük-İnce, E., 2006, *Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa Ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi: Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kilcullen, J., 2005, "Milenyum Kalkınma Hedefleri: Kentin Yoksul Bölgelerinin İyileştirilmesi Üzerine", UIA 2005 İstanbul Kongresi, "Sınırı Olmayan Kentleşme" Açık Forumu Sunuşu, *Mimarlık Dergisi*, 336, Kasım-Aralık.
- Kocabaş, A., 2006, *Kentsel Dönüşüm (Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler*, Literatür, İstanbul.
- Kurtuluş, H. (der.), 2005, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam, İstanbul.
- Le Corbusier, 2009, [1941] *Atina Anlaşması*, (çev.) Yörükkan, A., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H., 2000, *La Production de l'Espace*, Anthropos, Paris.
- Özden, P. P., 2008, *Kentsel Yenileme – Yasal-Yönetimsel Boyut, Planlama ve Uygulama*, İmge, Ankara.
- Robert, J., 1999, *Kent ve Halk – Kent Üzerine Alternatif Düşünceler*, (çev.) Orhangazi, Ö., Ütopya, Ankara.
- Scott, J., 2008, *Devlet Gibi Görmek-İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu*, (çev.) Erdoğan, N., Versus, İstanbul.
- Schubert, D., 1996, "Yenileme ya da Onarma: Kentleri Modernleştirmede Madalyonun İki Yüzü", *Defter*, Sayı: 26, s. 59-83.
- Şen, B., 2008, "Kentsel Dönüşüm: Kavramsal Karmaşa ve Neoliberalizm", *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, 499, Eylül-Ekim, s. 34-41.
- Yılmaz, B., 2006, "Göçmenlik, Yoksulluk, Dışlanma ve Şiddet Sarmalında Fransız Banliyöleri", *Mülkiye*, XXX (251), s. 131-150.